

นโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทย Policies and Directions for Graduate Education in Thailand

นิฮาฟีซา หะยิวาเงาะ^{1*} ยุตธนา กาเด็ม² ลิลลา อดุลยาศสน์³ และ วิลาวรรณ วิลรัตน์⁴
Nihafeezar Hayiwangoh^{1*}, Yutthana Kadem², Lilla Adulyasas³, and Wilaiwan Wilairat⁴

¹ปร.ด., สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

²ปร.ด., ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์สาขาวิชานวัตกรรมการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

³ปร.ด., รองศาสตราจารย์, อาจารย์สาขาการสอนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

⁴วท.ม., ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์สาขาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

¹Ph.D., Graduate Studies Office, Yala Rajabhat University

²Ph.D., Assistant Professor, Lecturer in Community Development Innovation, Yala Rajabhat University

³Ph.D., Associate Professor, Lecturer in Teaching Science, Mathematics and Computer, Yala Rajabhat University

⁴M.Sc., Assistant Professor, Lecturer in Social Studies, Yala Rajabhat University

*Corresponding author, e-mail: nihafeezar.h@yru.ac.th

(Received: December 31, 2025; Revised: January 19, 2026; Accepted: February 28, 2026)

บทคัดย่อ

ท่ามกลางพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 การจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายระหว่างความพยายามยกระดับสู่ความเป็นเลิศในเวทีโลกกับพันธกิจในการตอบสนองต่อบริบทท้องถิ่น บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกความสัมพันธ์ของนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ผ่านกรอบแนวคิดความขัดแย้งของการขยายตัว (Dilemmas of Expansion) และทฤษฎีตรรกะสถาบัน (Institutional Logics) ใน 4 มิติหลัก ได้แก่ 1) บทบาทมหาวิทยาลัยกับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม 2) บทบาทมหาวิทยาลัยกับความสามารถและการเรียนรู้ของบัณฑิตศึกษาในโลกอนาคต 3) บทบาทมาตรฐานคุณภาพบัณฑิตเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน และ 4) บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการสังเคราะห์เชิงบูรณาการ (Integrative Synthesis) โดยคัดเลือกและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารนโยบายระดับชาติ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่ตีพิมพ์ ในฐานข้อมูลระดับชาติและนานาชาติ ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2567

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งเชิงปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญระหว่างตรรกะทางวิชาการที่มุ่งเน้นตัวชี้วัดสากล และถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมการตรวจสอบและการจัดอันดับมหาวิทยาลัยกับตรรกะทางสังคมที่ต้องการให้มหาวิทยาลัยเป็นที่พึ่งของชุมชน ความขัดแย้งนี้ส่งผลให้เกิดปัญหาความไม่สอดคล้องของสมรรถนะบัณฑิตและการสูญเสียทรัพยากรไปกับกระบวนการประกันคุณภาพที่ขาดความยืดหยุ่น เพื่อก้าวข้ามกับดักดังกล่าว บทความนี้จึงนำเสนอการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) จากการเน้นการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานไปสู่การสร้างผลกระทบทางสังคม (Social Impact) และได้สังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์ผ่านมุมมองระบบนิเวศ (Ecological System Perspective) ที่ครอบคลุม 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับมหภาค: เน้นการปรับนโยบายเพื่อเอื้อต่อพื้นที่นวัตกรรม (Sandbox) 2) ระดับมัชฌิมภาค: เน้นการปรับกระบวนการบริหารสถาบันการศึกษาให้ยืดหยุ่น และ 3) ระดับจุลภาค: เน้นการออกแบบหลักสูตรที่เน้นผลลัพธ์การเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนบัณฑิตศึกษาไทยให้มีความยั่งยืนและตอบโจทย์การพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: นโยบายบัณฑิตศึกษา, การจัดการบัณฑิตศึกษา, การสังเคราะห์เชิงวิพากษ์, ผลกระทบทางสังคม

Abstract

Amidst the dynamics of change in the 21st century, graduate education management in Thailand is facing a critical challenge between striving for global excellence and the mission to respond to local contexts. This academic article aims to analyze the relational mechanisms of policies and directions of graduate education management through the conceptual framework of Dilemmas of Expansion and Institutional Logics theory across four key dimensions: 1) the role of universities in interactive societal engagement, 2) fostering future competencies and learning among graduate students, 3) the role of graduate quality standards in building competitive capabilities, and 4) the role of universities in local development. The study employs an integrative synthesis methodology, selecting and analyzing data from national policy documents, relevant laws, and research published in national and international databases between 2014 and 2024. The findings reveal a significant operational conflict between academic logic focused on international indicators and dominated by audit culture and university rankings and social logic, which requires universities to serve as a pillar for the community. This conflict results in a mismatch of graduate competencies and a resource drain on inflexible quality assurance processes. To overcome such traps, this article proposes a paradigm shift from focusing on research publication to creating social impact. Furthermore, it synthesizes strategic recommendations through an ecological system perspective covering three levels: 1) Macro Level: focusing on policy adjustment to facilitate innovation sandboxes. 2) Meso Level: focusing on flexible institutional management processes; and 3) Micro Level: focusing on curriculum design emphasizing lifelong learning outcomes to serve as a guideline for driving Thai graduate education towards sustainability and effectively addressing national development needs.

Keywords: Graduate education policy, Graduate education management, Critical synthesis, Social impact

บทนำ

ในบริบทของโลกยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งระบบเศรษฐกิจกำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่การขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากองค์ความรู้ ควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแบบก้าวกระโดด สถาบันอุดมศึกษาทั่วโลกกำลังเผชิญความท้าทายในการปรับเปลี่ยนบทบาทขนานใหญ่ จากเดิมที่เป็นเพียงสถาบันที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการแบบดั้งเดิม มาสู่การเป็นพลังขับเคลื่อนหลักในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาซึ่งถือเป็นต้นน้ำในการสร้างทุนมนุษย์ระดับสูงและการผลิตงานวิจัยที่นำไปสู่นวัตกรรม อย่างไรก็ตาม ภายใต้พลวัตความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ระบบการอุดมศึกษาไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายเชิงโครงสร้างที่สำคัญ หรือที่ Chapman & Chien (2015) เรียกว่า ความขัดแย้งของการขยายตัว (Dilemmas of Expansion) ซึ่งเป็นสภาวะความตึงเครียดระหว่างความต้องการขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อรองรับมวลชนกับความจำเป็นเร่งด่วนในการยกระดับคุณภาพให้ทัดเทียมมาตรฐานสากล สภาวะดังกล่าวส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาไทยตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือกระหว่างการมุ่งสู่ความเป็นเลิศในเวทีโลกเพื่อไต่ระดับมหาวิทยาลัยโลกกับพันธกิจพื้นฐานในการตอบสนองต่อบริบทและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งนี้ยิ่งทวีความซับซ้อนขึ้นเมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีตรรกะสถาบัน (Institutional Logics Perspective) (Thornton et al., 2012) ซึ่งเผยให้เห็นภาพความขัดแย้งเชิงโครงสร้างระหว่างระบบคุณค่าที่ทำงานสวนทางกัน ในด้านหนึ่ง มหาวิทยาลัยต้องเผชิญกับแรงกดดันจากการผสมผสานระหว่างตรรกะตลาด (Market Logic) และตรรกะความเป็นวิชาชีพ (Professional Logic) ในระดับสากล ซึ่งให้คุณค่ากับสถานะ (Status) และความเป็นเลิศทางวิชาชีพที่วัดผลได้ผ่านตัวชี้วัดเชิงปริมาณ เช่น จำนวนการตีพิมพ์ในฐานข้อมูลระดับนานาชาติ สัดส่วนอาจารย์ต่อนักศึกษา และความเป็นสากล เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันดึงดูดนักศึกษาและทรัพยากร ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง มหาวิทยาลัย

ยังคงต้องแบกรับพันธกิจตามตรรกะของรัฐ (State Logic) และตรรกะชุมชน (Community Logic) ที่คาดหวังบทบาทในการเป็นกลไกขับเคลื่อนสวัสดิการสังคม การลดความเหลื่อมล้ำ และการผลิตบัณฑิตที่ตอบโจทย์บริบทการพัฒนาพื้นที่ การดำรงอยู่ร่วมกันของตรรกะที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงนี้ ก่อให้เกิดความคลุมเครือในทิศทางการดำเนินงาน โดยเฉพาะในกลุ่มมหาวิทยาลัยที่เน้นพันธกิจด้านการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งต้องพยายามรักษาสสมดุลที่เปราะบางระหว่างการวิ่งตามเกณฑ์มาตรฐานโลกที่ตนเองอาจเสียเปรียบกับการรักษาอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ที่กำลังถูกลดทอนความสำคัญลง

นอกจากนี้ การปฏิรูปการอุดมศึกษาไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการจัดตั้งกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และการขับเคลื่อนนโยบายการพลิกโฉมมหาวิทยาลัย (Reinventing University) แม้จะมีเจตนารมณ์ที่ดีในการจัดกลุ่มมหาวิทยาลัยเพื่อความเลิศที่หลากหลาย แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า ระบบบัณฑิตศึกษาไทยยังคงตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมการตรวจสอบ (Audit Culture) ที่เข้มข้น ซึ่งเป็นผลพวงจากวัฒนธรรมการหยิบนโยบายจากตะวันตกมาใช้อย่างขาดการปรับบริบท (Lao, 2015) การมุ่งเน้นกระบวนการประกันคุณภาพที่เคร่งครัดเรื่องเอกสารและระเบียบวิธีวิจัยแบบดั้งเดิมได้สร้างความขัดแย้งเชิงปฏิบัติการ (Operational Conflict) ในระดับสถาบัน กล่าวคือ คณาจารย์และนักวิจัยต้องสูญเสียทรัพยากรและเวลาอันมีค่าไปกับการตอบสนองต่อเกณฑ์มาตรฐานและการรายงานผลมากกว่าการทุ่มเทเวลาเพื่อสร้างสรรค์งานวิจัยที่มีผลกระทบสูงหรือการลงพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาจริง ส่งผลให้เกิดคำถามเชิงวิพากษ์ที่สำคัญว่า แท้จริงแล้วนโยบายและทิศทางของบัณฑิตศึกษาไทยในปัจจุบัน กำลังนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนหรือกำลังติดอยู่ในกรอบของมาตรฐานที่เน้นเพียงรูปแบบมากกว่าเนื้อหาสาระ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่างานวิจัยด้านบัณฑิตศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่ มักมีลักษณะเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจหรือพรรณนาที่มุ่งเน้นการรายงานสถานการณ์ ปัญหาอุปสรรครายด้าน หรือความพึงพอใจของผู้ใช้บัณฑิต โดยมักแยกส่วนการศึกษาเป็นรายกรณี (Scott & Guan, 2022) อย่างไรก็ตาม ยังขาดงานวิจัยที่ทำการสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ในลักษณะองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติเชิงนโยบายระดับมหภาคลงสู่ผลกระทบในระดับปฏิบัติการอย่างเป็นระบบ อีกทั้งงานวิจัยส่วนใหญ่ยังขาดการวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีทางสังคมวิทยาองค์กรที่จะช่วยอธิบายกลไกที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายในบริบทสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก (Cai & Mehari, 2015) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรอยต่อของการปฏิรูปโครงสร้างกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และการประกาศใช้เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อทิศทางบัณฑิตศึกษาไทยในปัจจุบันและอนาคต จึงถือเป็นช่องว่างทางความรู้ที่สำคัญที่บทความนี้จะมุ่งจะเติมเต็ม

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกความสัมพันธ์ของนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของไทย ท่ามกลางบริบทความท้าทายดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการตอบคำถามวิจัยที่สำคัญว่า นโยบายการขยายตัวและการควบคุมคุณภาพในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อทิศทางการพัฒนาบัณฑิตศึกษาใน 4 มิติหลักอย่างไร ได้แก่ 1) บทบาทมหาวิทยาลัยกับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม 2) บทบาทมหาวิทยาลัยกับความสามารถและการเรียนรู้ของบัณฑิตศึกษาในโลกอนาคต 3) บทบาทมาตรฐานคุณภาพบัณฑิตเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน และ 4) บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาท้องถิ่น โดยบทความนี้จะใช้วิธีการสังเคราะห์เชิงบูรณาการ (Integrative Synthesis) จากเอกสารนโยบายกฎหมาย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในช่วงปี พ.ศ. 2557–2567 เพื่อชี้ให้เห็นถึงรอยต่อและความขัดแย้งระหว่างเจตจำนงของนโยบายกับความเป็นจริงในการปฏิบัติ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเน้นเพียงผลิตทางวิชาการสู่ผลลัพธ์ทางสังคม อันจะนำไปสู่การสร้างระบบบัณฑิตศึกษาที่มีคุณภาพและยั่งยืนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์กลไกความสัมพันธ์ของนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของไทย ท่ามกลางบริบทความท้าทายระหว่างการยกระดับสู่ความเป็นเลิศในเวทีโลกกับการตอบสนองต่อบริบทท้องถิ่น
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายที่มีต่อทิศทางการพัฒนาบัณฑิตศึกษาใน 4 มิติสำคัญ ได้แก่ 1) บทบาทมหาวิทยาลัยกับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม 2) บทบาทมหาวิทยาลัยกับความสามารถและการเรียนรู้ของ

บัณฑิตศึกษาในโลกอนาคต 3) บทบาทมาตรฐานคุณภาพบัณฑิตเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน และ 4) บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาท้องถิ่น

3. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์ในการปรับเปลี่ยนกระบวนการบริหารจัดการบัณฑิตศึกษาให้สามารถสร้างสมดุลระหว่างมาตรฐานสากลกับอัตลักษณ์ทางสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

กรอบและวิธีการทบทวนเอกสารทางวิชาการ

บทความวิชาการนี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการสังเคราะห์เชิงบูรณาการ (Integrative Synthesis) ตามแนวทางของ Torraco (2005) โดยมีรายละเอียดของกรอบแนวคิดและขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

บทความนี้ใช้มุมมองทฤษฎีตรรกะสถาบัน (Institutional Logics Perspective) ของ Thornton et al. (2012) เป็นหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อทำความเข้าใจกลไกความขัดแย้งเชิงโครงสร้างของระบบการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของไทย โดยมุ่งเน้นการตรวจสอบความสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างตรรกะสถาบันหลัก (Institutional Orders) ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาไทย ได้แก่ 1) ตรรกะตลาด (Market Logic) ซึ่งให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ การแข่งขัน และการจัดอันดับมหาวิทยาลัยตามกลไกโลก 2) ตรรกะความเป็นวิชาชีพ (Professional Logic) ที่ยึดมั่นในเสรีภาพทางวิชาการ มาตรฐานจรรยาบรรณ และการสร้างองค์ความรู้ที่ได้รับการยอมรับจากวงวิชาการ และ 3) ตรรกะรัฐ (State Logic) ผสานกับตรรกะชุมชน (Community Logic) ที่เน้นการตอบสนองต่อนโยบายสาธารณะ การสร้างความชอบธรรมทางกฎหมาย และพันธกิจในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยผู้เขียนจะนำกรอบปฏิสัมพันธ์ของตรรกะเหล่านี้ มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใน 4 มิติสำคัญของการศึกษา คือ บทบาทมหาวิทยาลัยในด้านการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม ความสามารถและการเรียนรู้ของบัณฑิตศึกษาในโลกอนาคต มาตรฐานคุณภาพบัณฑิตเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน และบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อชี้ให้เห็นถึงแรงกดดันเชิงโครงสร้างที่มหาวิทยาลัยต้องเผชิญ

2. เกณฑ์การคัดเลือกและการรวบรวมข้อมูล

กำหนดขอบเขตการทบทวนวรรณกรรมโดยมุ่งเน้นข้อมูลในช่วงการปฏิรูปโครงสร้างการอุดมศึกษาครั้งสำคัญ (พ.ศ. 2557-2567) เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการจัดตั้งกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) และการประกาศใช้เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565 โดยรวบรวมข้อมูลจาก 3 กลุ่มหลัก กลุ่มแรก คือ เอกสารนโยบายและกฎหมาย เช่น แผนด้านการอุดมศึกษาเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนของชาติ พ.ศ. 2564-2570 และประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา กลุ่มที่สองคือ งานวิจัยและบทความวิชาการ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในฐานข้อมูลระดับชาติ และนานาชาติ โดยคัดเลือกงานวิจัยที่มีคุณภาพสูงและมีการอ้างอิงถึงประเด็นนโยบายบัณฑิตศึกษา การปฏิรูปอุดมศึกษาไทย (Lao, 2015; Fry & Bi, 2013; Buasuwan, 2018) และกลุ่มสุดท้ายคือ ข้อมูลเชิงประจักษ์ จากรายงานสถิติ และรายงานผลการจัดอันดับมหาวิทยาลัย (Rhein & Nanni, 2021) เพื่อใช้เป็นหลักฐานยืนยันสถานการณ์จริง

3. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดถูกนำมาประมวลผลด้วยวิธีการวิเคราะห์ประเด็น (Thematic Analysis) โดยเริ่มจากการจัดหมวดหมู่เนื้อหาเพื่อจำแนกประเด็นสาระสำคัญให้สอดคล้องกับกรอบ 4 มิติที่กำหนดไว้ จากนั้นจึงดำเนินการสังเคราะห์ความขัดแย้ง โดยพิจารณาความไม่สอดคล้องระหว่างเจตจำนงของนโยบายรัฐกับการปฏิบัติจริงของมหาวิทยาลัยผ่านมุมมองของความขัดแย้งระหว่างตรรกะสถาบัน เพื่อค้นหารอยต่อและอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่ซ่อนอยู่ และนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายคือการสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์เพื่อเสนอแนวทางในการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการบัณฑิตศึกษาให้มีความสมดุลและยั่งยืน

บทบาทมหาวิทยาลัยกับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม

บทบาทของมหาวิทยาลัยในปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเรียนการสอนในห้องเรียนแบบดั้งเดิม แต่ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคม (Engagement) ซึ่งมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงการสร้างพันธมิตรในทุกระดับเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศไทยที่การขยายตัวของบัณฑิตศึกษาได้สร้างแรงกดดันเชิงโครงสร้างต่อสถาบันการศึกษา ทำให้มหาวิทยาลัยต้องปรับตัวจากระบบปิดมาสู่ระบบเปิดที่พึ่งพาการมีส่วนร่วมจากภายนอกเพื่อแบ่งเบาภาระและเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน

การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของตรรกะสถาบันที่ซ้อนทับกันอยู่ โดยภาครัฐพยายามผลักดันตรรกะรัฐผ่านนโยบายสำคัญด้วยการสนับสนุนการวิจัยที่ตอบโจทย์ปัญหาชุมชน เช่น โครงการแก้ไขปัญหาล้างแ่งลุ่มหรือการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับเจตจำนงของพระราชบัญญัติการอุดมศึกษา พ.ศ. 2562 และแผนด้านการอุดมศึกษาเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนของประเทศ พ.ศ. 2564-2570 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2566-2570) ที่ให้ความสำคัญกับการบูรณาการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการวิจัย เพื่อให้มหาวิทยาลัยกลายเป็นตัวขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและลดความเหลื่อมล้ำอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าวยังคงเผชิญกับความขัดแย้ง (Dilemmas) ระหว่างปริมาณกับคุณภาพที่เกิดจากการขยายตัวของจำนวนหลักสูตรและผู้เรียน ตามที่ Chapman และ Chien (2015) ได้วิเคราะห์ไว้ในงานวิจัยเรื่อง Dilemmas of Expansion ซึ่งพบว่าการผลิตบัณฑิตระดับปริญญาโทและปริญญาเอกในประเทศไทยและมาเลเซียเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 10,000 เป็นกว่า 50,000 คน ภายในหนึ่งทศวรรษ แต่กว่าร้อยละ 40 กลับไม่ตรงกับความต้องการของอุตสาหกรรม ขาดทักษะดิจิทัลและการแก้ปัญหาเฉพาะทาง ส่งผลให้อัตราการว่างงานในบางสาขาสูงถึงร้อยละ 15-20 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการผลิตบัณฑิตตามกลไกตลาดยังขาดประสิทธิภาพในการตอบโจทย์การจ้างงานจริง

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวและตอบสนองต่อนโยบาย Thailand 4.0 ที่ต้องการนวัตกรรมจากการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาเพื่อขับเคลื่อนภาคอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมกับสังคมจึงต้องถูกยกระดับให้เข้มข้นขึ้น โดยขยายขอบเขตไปสู่การร่วมออกแบบหลักสูตรกับภาคเอกชน (Co-design Curriculum) การส่งเสริมการฝึกงานจริง (Industry Internships) และการทำวิจัยร่วม (Joint Research Projects) ซึ่งเป็นการนำตรรกะตลาดเข้ามาผสมผสานเพื่อปิดช่องว่างทักษะโดย Intarakumnerd (2005) ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของกลไกการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับภาคอุตสาหกรรม (University-Industry Linkage: UIL) ว่ารัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยเพื่อสร้างความเชื่อมโยงในระบบนวัตกรรมแห่งชาติ แต่ปัจจุบันยังมีปัญหาเรื่องช่องว่างในการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ทำให้บัณฑิตศึกษาผลิตงานวิจัยที่ดีแต่ไม่สามารถนำไปใช้จริงในเชิงพาณิชย์ได้ เช่น วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ทางการเกษตรที่ขาดการทดลองในฟาร์มจริง ดังนั้นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากห้องแล็บสู่โรงงาน ผ่านศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือโครงการบ่มเพาะสตาร์ทอัพ จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะทำให้บัณฑิตศึกษามีผลกระทบเชิงเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม

ในขณะเดียวกัน มิติของตรรกะความเป็นวิชาชีพก็จำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปเพื่อรองรับบทบาทใหม่นี้ งานวิจัยของพรชัย มงคลวนิช (2557) ได้เสนอแนวทางพัฒนาคุณภาพการจัดการบัณฑิตศึกษาที่น่าสนใจ โดยมองว่าการปรับโครงสร้างหลักสูตรต้องเชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์กับสังคมโดยตรงใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านเนื้อหาสาระ (Substantive) ที่ต้องนำปัญหาจริงจากพื้นที่มาเป็นโจทย์วิทยานิพนธ์ เช่น การจัดการน้ำท่วมร่วมกับชุมชน 2) ด้านวิธีวิทยา (Methodological) ที่ต้องฝึกให้บัณฑิตใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) และ 3) ด้านบรรทัดฐาน (Normative) ที่ต้องปลูกฝังจริยธรรมการวิจัยที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม ซึ่งข้อเสนอนี้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าผลกระทบงานวิชาการควรเปลี่ยนจากการเน้นเพียงการตีพิมพ์บทความในวารสาร (Publication-based) มาสู่การวัดผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment) มากขึ้น เช่น การนับจำนวนชุมชนที่ได้รับประโยชน์ หรือสิทธิบัตรที่เกิดจากการวิจัยร่วม เพื่อให้การมีส่วนร่วมกับสังคมไม่เพียงเป็นกิจกรรมเสริม แต่กลายเป็นหัวใจสำคัญของหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาที่ผลิตบุคลากรคุณภาพสูง พร้อมด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และยุทธศาสตร์ชาติในระยะยาว

บทบาทมหาวิทยาลัยกับความสามารถและการเรียนรู้ของบัณฑิตศึกษาในโลกอนาคต

ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน การเตรียมบัณฑิตให้มีความรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และความสามารถด้านดิจิทัลกลายเป็นภารกิจหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการขยายตัวของบัณฑิตศึกษาในไทยได้นำมาซึ่งความท้าทายในด้านคุณภาพและการปรับตัวให้ทันกับนโยบายของรัฐและความต้องการของตลาดงาน ซึ่งเมื่อพิจารณาผ่านกรอบทฤษฎีตรรกะสถาบันจะพบว่า ภารกิจดังกล่าวไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่กำลังเผชิญกับภาวะความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่เกิดจากการสวนทางกันระหว่างแรงกดดันจากนโยบายรัฐที่ต้องการตัวเลขผลผลิต ความต้องการที่แท้จริงของตลาดงานที่เปลี่ยนไปทุกวัน และวัฒนธรรมทางวิชาการแบบดั้งเดิมที่ยังปรับตัวได้ไม่ทันทั่วทั้งที่ ส่งผลให้เกิดช่องว่างขนาดใหญ่ระหว่างสิ่งที่มหาวิทยาลัยผลิตกับสิ่งที่โลกความเป็นจริงต้องการ

ความท้าทายแรกที่ได้ชัดเจนคือความไม่สอดคล้องระหว่างปริมาณและคุณภาพ แม้ว่าแผนด้านการอุดมศึกษาเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนของประเทศ พ.ศ. 2564-2570 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2566-2570) จะตั้งเป้าหมายเชิงรุกในการผลิตบัณฑิตเพื่อรองรับ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย (S-curve) ให้สอดคล้องกับนโยบาย Thailand 4.0 แต่ความพยายามดังกล่าวอาจต้องเผชิญกับกับดักเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ดังที่ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง Dilemmas of Expansion ของ Chapman & Chien (2015) ซึ่งได้ฉายภาพให้เห็นสาระสำคัญว่า การขยายตัวของศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาในประเทศไทยและภูมิภาคอาเซียนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการขยายตัวที่เน้นปริมาณอย่างรวดเร็ว โดยสร้างจำนวนมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตจำนวนมากเพื่อตอบสนองความต้องการทางการเมืองและรายได้ของสถาบัน แต่ผลลัพธ์เชิงวิพากษ์ที่ตามมาคือ บัณฑิตกว่าร้อยละ 30 กลับต้องเผชิญกับภาวะว่างงานหรือทำงานไม่ตรงสาขา สาเหตุหลักเกิดจากภาวะที่เรียกว่าการมีบัณฑิตเยอะแต่ไม่เก่งจริง หรือเก่งทฤษฎีแต่ทำไม่ได้ กล่าวคือ บัณฑิตจำนวนมากขาดทักษะที่ตลาดงานยุคใหม่ต้องการอย่างเร่งด่วน เช่น ความสามารถด้านปัญญาประดิษฐ์ (AI) ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ หรือทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงซับซ้อน ซึ่งข้อมูลนี้เป็นสัญญาณเตือนสำคัญว่า หากแผนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษายังมุ่งเน้นเพียงตัวเลขการผลิตโดยไม่แก้ปัญหาคุณภาพหลักสูตรและคุณภาพการผลิตบัณฑิต ผลลัพธ์ก็อาจซ้ำรอยเดิม สอดคล้องกับข้อเสนอของ Jones & Pimdee (2017) ที่ชี้ในงานวิจัยว่า มหาวิทยาลัยต้องเร่งปรับหลักสูตรให้ยืดหยุ่นโดยการใส่โมดูลความรู้ด้านดิจิทัล ทักษะการเขียนโค้ด และทักษะอนาคตอย่างการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เข้าไป เพื่อให้บัณฑิตไทยสามารถอยู่รอดได้ในยุค Industry 4.0 ที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานใหม่ทุก ๆ 5 ปี

เพื่อปิดช่องว่างดังกล่าวและเปลี่ยนมหาวิทยาลัยจากโรงเรียนผลิตปริญญาให้เป็นศูนย์บ่มเพาะนวัตกรรมที่ตอบโจทย์การเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวทางเชิงโครงสร้างที่ควรจะเป็นคือ รัฐบาลจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นเพียงผู้กำกับกฎระเบียบหรือผู้ให้งบประมาณ มาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเชิงระบบ (Systemic Mediator) ภายในระบบนวัตกรรมแห่งชาติ (National Innovation System) อย่างจริงจัง ประเด็นนี้ Intarakumnerd (2005) ได้ชี้ให้เห็นในงานวิจัยถึงความจำเป็นของกลไกการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับภาคอุตสาหกรรม (University-Industry Linkage) โดยระบุว่าปัญหาหลักไม่ใช่การขาดแคลนงานวิจัย แต่คือการขาดตัวกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างสถาบันการศึกษากับภาคอุตสาหกรรมที่มักจะแยกขาดจากกัน รัฐจึงต้องสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การจัดตั้งอุทยานวิทยาศาสตร์หรือศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี ที่ทำหน้าที่แปลงภาษาวิชาการให้เป็นภาษาธุรกิจ เพื่อลดช่องว่างที่มักทำให้งานวิจัยจำนวนมากต้องหยุดชะงักและไม่สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็นสินค้าหรือบริการเชิงพาณิชย์ได้ เช่น การผลักดันวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการแก้ปัญหาน้ำท่วมด้วยข้อมูลขนาดใหญ่ หากรัฐทำหน้าที่ตัวกลางที่ดีจะต้องมีกลไกสนับสนุนให้นักศึกษาสามารถนำโมเดลนั้นไปทดสอบจริงร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นหรือบริษัทเอกชน ไม่ใช่เพียงแค่ส่งเล่มวิทยานิพนธ์เข้าห้องสมุด การสร้างความเชื่อมโยงกับภาคเอกชนในลักษณะนี้ จะช่วยให้บัณฑิตระดับสูงได้ฝึกฝนทักษะในรูปแบบจากห้องแล็บสู่โรงงานและจากห้องเรียนสู่ตลาด ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงที่มีประสิทธิภาพสูงสุด นอกจากนี้ ในมิติของการพัฒนาบุคลากรงานวิจัย เรื่อง Rethinking Thai Higher Education for Thailand 4.0 ของ Buasuwan (2018) ได้นำเสนอข้อค้นพบที่สำคัญว่า รูปแบบการเรียนการสอนแบบเดิมที่อาจารย์ทำหน้าที่เพียงผู้ถ่ายทอดความรู้และระบบการประกันคุณภาพที่เข้มงวดเกินไปคืออุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมของผู้เรียน ดังนั้น จึงมีข้อเสนอให้มีการรื้อและสร้างระบบใหม่โดยเปลี่ยนบทบาทอาจารย์ให้เป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้และผ่อนคลายกฎระเบียบเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่น ซึ่งสอดคล้องกับ

แนวทางการพัฒนาอาจารย์ตามกรอบมาตรฐานวิชาชีพ (Thailand Professional Standards Framework: PSF) เพื่อยกระดับการสอนให้เป็นการเรียนรู้ที่เน้นสมรรถนะ (Competency-Based Learning) และการบูรณาการข้ามศาสตร์ (Interdisciplinary Learning) ที่ผสมผสานเทคโนโลยี การบริหาร และจิตวิทยาเข้าด้วยกัน เพื่อเตรียมความพร้อมให้บัณฑิตสามารถรับมือกับโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนได้

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาทักษะเหล่านี้คือการยึดติดกับค่านิยมการจัดอันดับมหาวิทยาลัยโลก (Global University Rankings) ซึ่งเปรียบเสมือนตรรกะตลาดที่เข้ามาครอบงำระบบการศึกษาไทย ในงานวิจัย เรื่อง Don't hate the player, hate the game ของ Rhein & Nanni (2023) ชี้ให้เห็นว่า ระบบการจัดอันดับโลกกลายเป็นเงื่อนไขที่บีบให้มหาวิทยาลัยต้องทำตามมาตรฐานที่ตั้งไว้ แม้จะตระหนักว่ามาตรฐานเหล่านั้นอาจไม่สอดคล้องกับบริบทของสถาบันก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า แรงกดดันนี้ทำให้มหาวิทยาลัยต้องทุ่มทรัพยากรไปกับการสร้างตัวเลขเพื่อการแข่งขัน เช่น การเร่งรัดการตีพิมพ์บทความวิจัยในวารสารนานาชาติหรือการมุ่งเน้นเปิดหลักสูตรภาคภาษาอังกฤษ (EMI) เพื่อเพิ่มคะแนนความเป็นสากล การมุ่งเน้นที่ตัวชี้วัดเหล่านี้ส่งผลในเชิงลบคือ พันธกิจด้านการสร้างทักษะพื้นฐานและการแก้ปัญหาท้องถิ่นถูกละเลย บัณฑิตไทยจึงถูกผลักดันให้เรียนรู้เนื้อหาที่ตอบโจทย์มาตรฐานการตีพิมพ์ระดับสากลมากกว่าการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาจริงในบริบทสังคมไทย ซึ่ง Rhein & Nanni มองว่านี่คือการแข่งขันที่เบี่ยงเบนเป้าหมาย (Goal Displacement) และไม่ยั่งยืน เพราะเป็นการผลิตบัณฑิตที่มีความเป็นสากลแต่ขาดความเชื่อมโยงกับรากเหง้าของปัญหาในประเทศ

รากเหง้าของความขัดแย้งเชิงโครงสร้างนี้ สามารถทำความเข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นผ่านงานวิจัยเชิงวิพากษ์ เรื่อง A Critical Study of Thailand's Higher Education Reforms: The Culture of Borrowing ของ Lao (2015) ซึ่งได้วิเคราะห์เจาะลึกถึงวัฒนธรรมการหยิบยืม (Culture of Borrowing) โดยชี้ให้เห็นว่าระบบอุดมศึกษาไทยตกอยู่ภายใต้การหยิบยืมแนวคิดจากตะวันตกมาอย่างยาวนานโดยขาดการปรับให้เข้ากับบริบท (Decontextualization) ตั้งแต่การรับระบบการศึกษาในอดีตจนถึงระบบประกันคุณภาพในปัจจุบัน การหยิบยืมที่ขาดวิจารณญาณนี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งหลายประการที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพบัณฑิต ทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างสถาบันที่มหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ได้เปรียบกว่ามหาวิทยาลัยในภูมิภาค ปัญหาการเน้นตัวชี้วัดมากกว่าคุณภาพเนื้อหาที่ทำให้อาจารย์มุ่งผลิตผลงานเพื่อตอบสนองตัวชี้วัดเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพงานวิจัยจริง ปัญหาช่องว่างทางภาษาที่ทำให้บัณฑิตท้องถิ่นรู้สึกเป็นคนนอก รวมถึงการสูญเสียอัตลักษณ์บัณฑิตที่มีทักษะสากลแต่ขาดความลึกซึ้งในบริบทไทย ดังนั้น การพัฒนาความสามารถบัณฑิตในอนาคตจึงต้องก้าวข้ามการหยิบยืมแบบเดิม ๆ ไปสู่การสร้างสมดุลใหม่ที่เรียกว่าการยืมอย่างมีวิจารณญาณ คือการเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ ปรับมาตรฐานสากลให้เข้ากับบริบทไทย และรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นไว้ เพื่อให้บัณฑิตที่ผลิตออกมาไม่เพียงแต่มีความสามารถด้านดิจิทัลและการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามมาตรฐานโลกเท่านั้น แต่ยังเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถนำความรู้ที่นำมาขับเคลื่อนสังคมไทยได้อย่างแท้จริง

บทบาทมาตรฐานคุณภาพบัณฑิตเพื่อสมรรถนะในการแข่งขัน

การยกระดับมาตรฐานคุณภาพบัณฑิตในบริบทอุดมศึกษาปัจจุบันถือเป็นมิติสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของชุดตรรกะทางสถาบันที่มีความซับซ้อนภายใต้พลวัตของโลกอนาคต มหาวิทยาลัยไทยไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่สถานศึกษา แต่เสมือนเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างความพยายามรักษามาตรฐานทางวิชาการที่เข้มงวด (Professional Logic) กับแรงกดดันมหาศาลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่บีบให้มหาวิทยาลัยต้องพิสูจน์ความคุ้มค่าและขีดความสามารถในการแข่งขันเชิงเศรษฐกิจ (Market Logic) การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากกระบวนการสอนมาสู่ผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning Outcomes) จึงไม่ใช่เพียงเรื่องของเทคนิคการศึกษา แต่เป็นความพยายามที่จะสร้างสมรรถนะที่ตลาดงานยุคใหม่ต้องการ เช่น การคิด วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การทำงานข้ามวัฒนธรรม และความฉลาดทางดิจิทัล อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้กลับเผชิญกับแรงต้านเชิงโครงสร้างที่สำคัญจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา ซึ่งสร้างความขัดแย้งระหว่างปริมาณกับคุณภาพ การประเมินสมรรถนะในมิตินี้จึงต้องมีความหลากหลายและยืดหยุ่นกับสภาพจริงเพื่อเป็นหลักประกันว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจะไม่ได้มีเพียงความรู้ทางทฤษฎี แต่ต้องมีภาวะผู้นำและจริยธรรมวิชาชีพที่พร้อมรับมือกับความผันผวนของโลก

ในระดับนโยบายและการบริหารจัดการ ภาครัฐและตลาดได้หลอมรวมกันผ่านการนำเกณฑ์มาตรฐานสากลมาเป็นเครื่องมือชี้วัดความสำเร็จของสถาบัน เช่น QS World University Rankings และ Times Higher Education (THE) ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยของ Zhuang et al. (2022) เรื่อง University Insiders' Perceptions of Doctoral Education Development in Five East and Southeast Asian Countries: An Institutional Logics Perspective ซึ่งชี้ชัดว่าการพัฒนาการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิตในปัจจุบันไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยเสรีภาพทางวิชาการอย่างเป็นเอกเทศ แต่ถูกกำกับด้วยมาตรการกำกับเชิงคุณภาพที่เข้มงวดมากขึ้น โดยเฉพาะการยกระดับเกณฑ์การคัดเลือกนักศึกษาและการบังคับใช้ระบบประกันคุณภาพที่มุ่งเน้นผลผลิตวิจัยในระดับสากล แนวคิดดังกล่าวได้กลายเป็นสาระสำคัญที่ถูกบรรจุไว้ในเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565 ที่เน้นเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และการวัดผลที่สมรรถนะเพื่อให้บัณฑิตสามารถทำงานได้จริงและตอบโจทย์ความต้องการของประเทศ

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำนโยบายเหล่านี้ลงสู่ภาคปฏิบัติกลับพบแรงเสียดทานเชิงโครงสร้างที่บั่นทอนประสิทธิภาพอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการขาดความยืดหยุ่นเชิงโครงสร้างของระบบราชการ ตามที่ Chaiya & Ahmad (2021) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงภาระงานด้านเอกสารที่เกินความจำเป็น ซึ่งลดทอนความคล่องตัวในการพัฒนาคุณภาพและบั่นทอนความคิดสร้างสรรค์ของคณาจารย์ ประเด็นนี้มีผลกระทบมากขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยต้องแบกรับแรงกดดันจากเกณฑ์การจัดอันดับโลก ซึ่ง Rhein & Nanni (2023) วิพากษ์ว่าได้แปรสภาพเป็นกลไกบังคับที่บีบให้มหาวิทยาลัยต้องทุ่มทรัพยากรไปกับการสร้างตัวเลขทางสถิติ แม้จะตระหนักดีว่าเกณฑ์เหล่านี้ไม่สอดคล้องกับบริบทหรือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่น สภาวะย่อนแอระหว่างการอยากเป็นมหาวิทยาลัยระดับโลกกับการเป็นที่ยึดของสังคมจึงกลายเป็นสิ่งที่ยิ่งก้าวข้ามได้ยาก อย่างไรก็ตาม เพื่อหาทางออกให้กับสภาวะดังกล่าว Chaedddhananan & Dhirathiti (2022) ได้เสนอแบบจำลองเชิงกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลเชิงอัตลักษณ์ โดยเน้นการใช้ทุนทางสังคมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นฐานรากในการพัฒนาคุณภาพ ควบคู่ไปกับการยกระดับมาตรฐานสากล เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลผลิตบัณฑิตกลายเป็นการลอกเลียนแบบที่ขาดรากฐานความเข้าใจในบริบทของตนเอง

อีกหนึ่งมิติที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพการจัดการศึกษาคือความมั่นคงทางการเงิน งานวิจัยของ Scott & Guan (2023) เผยให้เห็นว่าตลาดเสรีที่รัฐส่งเสริมผ่านนโยบาย Thailand 4.0 ได้บีบให้สถาบันต้องพึ่งพารายได้จากนักศึกษาต่างชาติเพื่อความอยู่รอด แต่กลับขาดรายละเอียดการกำกับดูแลคุณภาพและทุนสนับสนุนจากรัฐในช่วงเปลี่ยนผ่าน เมื่อรายได้ลดลงมหาวิทยาลัยหลายแห่งจึงเลือกใช้กลยุทธ์การลดต้นทุนการผลิต เช่น การชะลอการจ้างอาจารย์ประจำที่มีคุณวุฒิสูง (Fry & Bi, 2013) และการเพิ่มภาระงานให้อาจารย์เดิมจนเกิดภาวะหมดไฟในบุคลากรสายวิชาการ (Jacobson, 2016) เมื่อฟันเฟืองหลักอย่างคณาจารย์ตกอยู่ในสภาวะอ่อนแอ ย่อมเป็นไปได้ยากที่จะสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะการแข่งขันในระดับสากลได้จริง หากพิจารณาถึงรากเหง้าจะพบความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมนโยบายของไทยที่ Lao (2015) เรียกว่า วัฒนธรรมการหยิบยืม (Culture of Borrowing) ซึ่งมักรับเอาโมเดลจากต่างประเทศมาใช้โดยขาดการพิจารณาบริบทความพร้อม (Decontextualization) ก่อให้เกิดนโยบายที่ดูดีในระดับสากลแต่ล้มเหลวในระดับปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม เพื่อนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการยกระดับสมรรถนะบัณฑิต ได้นำเสนอแนวทางจัดการที่บูรณาการทุกมิติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมองว่ารากฐานสำคัญเริ่มต้นจากการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ดิจิทัลที่เข้มแข็ง ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่มั่นคงและการจัดหาทรัพยากรวิชาการดิจิทัลที่ทันสมัย เช่น ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์และซอฟต์แวร์วิเคราะห์ข้อมูลขั้นสูง เพื่อรองรับการสืบค้นและสร้างสรรค์นวัตกรรมในโลกยุคใหม่ ในมิติด้านหลักสูตรต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเชิงรุกที่ร่วมออกแบบกับภาคอุตสาหกรรม (Co-design) เพื่อให้มั่นใจว่าทักษะที่บัณฑิตได้รับนั้นตรงตามความต้องการของตลาดงานจริง พร้อมทั้งนำเทคโนโลยีการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) มาใช้ติดตามพฤติกรรมเพื่อดูแลนักศึกษาและลดอัตราการลาออกกลางคันอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ การเสริมสร้างสมรรถนะยังต้องอาศัยกลไกสนับสนุนการวิจัยที่ครบวงจร ตั้งแต่การจัดสรรทุนวิจัย ไปจนถึงการพัฒนาอาจารย์ให้มีขีดความสามารถในการเป็นโค้ชและมีความฉลาดทางดิจิทัล โดยมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เหนียวแน่นกับภาคธุรกิจและชุมชนผ่านโครงการฝึกปฏิบัติงานจริงที่เข้มข้น เพื่อให้บัณฑิตมีโอกาสเผชิญกับ โจทย์ปัญหาจริงในภาคปฏิบัติ และสุดท้ายคือการปรับเปลี่ยนมาตรวัดคุณภาพไปสู่การประเมินผลลัพธ์แบบองค์รวมที่ไม่ได้มอง เพียงแค่เกรดเฉลี่ยหรือการจบการศึกษาตามกำหนดเวลา แต่ต้องวัดถึงผลกระทบที่บัณฑิตสามารถสร้างให้แก่สังคม (Social Impact) และขีดความสามารถในการสร้างนวัตกรรมที่ยั่งยืน ลักษณะการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ทั้งหมดนี้จะช่วยให้บัณฑิต วิทยาลัยไทยสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงสถาบันที่มอบปริญญาไปสู่การเป็น ศูนย์กลางแห่งการบ่มเพาะปัญญาและนวัตกรรมที่สามารถผลิตบัณฑิตให้มีสมรรถนะพร้อมแข่งขันในเวทีสากลได้อย่างสง่างาม ภายใต้บริบทของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และโมเดลเศรษฐกิจของประเทศไทยในภาคอนาคต

บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาท้องถิ่น

ภายใต้พลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มหาวิทยาลัยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาท้องถิ่นผ่าน การวิจัยและสร้างนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ชุมชน โดยเฉพาะในบริบทที่การขยายตัวของบัณฑิตศึกษาได้เพิ่มแรงกดดันต่อ การเชื่อมโยงกับพื้นที่ การกิจหลักจึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจฐานรากผ่านการพัฒนาเทคโนโลยีทาง การเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตหรือการสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยยกระดับรายได้ แต่ยังเป็นการส่งเสริม การเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน (Community-based Learning) เช่น การจัดอบรมระยะสั้นสำหรับผู้ประกอบการท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญในการลดช่องว่างระหว่างสถาบันการศึกษากับสังคมจริง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผ่านกรอบตรรกะ ชุมชน (Community Logic) บทบาทดังกล่าวต้องเผชิญกับความท้าทายในการสร้างความไว้วางใจและความรับผิดชอบร่วมกัน ระหว่างมหาวิทยาลัยและคนในพื้นที่ เพื่อก้าวข้ามภาพลักษณ์เดิมที่มหาวิทยาลัยมักถูกมองว่าเป็นองค์กรที่แยกตัวจากวิถีชีวิต จริงของประชาชน

ตัวอย่างที่ชัดเจนของการพยายามผสานตรรกะเหล่านี้คือโครงการมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเน้นการพัฒนา ศักยภาพชุมชนผ่านนักศึกษาและคณาจารย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม มหาวิทยาลัยจึง กลายเป็นกลไกถ่ายทอดเทคโนโลยีที่สำคัญ เช่น เกษตรอัจฉริยะ (Smart Farming) สำหรับเกษตรกร ในทางกลับกัน ข้อกังวล ที่สำคัญมีอยู่ว่า การขยายตัวของบัณฑิตศึกษาที่ขาดการเชื่อมโยงกับปัญหาจริงในพื้นที่อาจนำไปสู่สถานะความถดถอยของ คุณภาพบัณฑิต (Chapman & Chien, 2015) การดำเนินงานในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องอาศัยการกำหนดกลุ่มสถาบันอุดมศึกษา เชิงยุทธศาสตร์ โดยขับเคลื่อนผ่าน 3 เรื่องหลัก ได้แก่ 1) การกำหนดกลุ่มตามผลการดำเนินงานและศักยภาพเพื่อระบุจุดแข็ง ของแต่ละสถาบัน 2) การขับเคลื่อนระบบผ่านกรอบการจัดการคุณภาพและการเงินตามมูลค่า (Value-based Funding) และ 3) การจัดแผนปรับตำแหน่งใหม่ผ่านข้อตกลงผลการดำเนินงาน เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถปรับตัวและมีส่วนร่วมกับ หน่วยงานอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ตรรกะรัฐ (State Logic) ที่เน้นกฎระเบียบและความชัดเจนของนโยบาย

อย่างไรก็ตาม บทบาทของรัฐบาลในการประสานระบบนวัตกรรมเพื่อเชื่อมโยงการศึกษา กับท้องถิ่น (Intarakumnerd, 2005) ยังคงเผชิญกับอุปสรรคจากการที่นโยบายปฏิรูปมักได้รับอิทธิพลจากต่างชาติและขาดการปรับให้เข้า กับบริบททางสังคมและโครงสร้างพื้นฐานของไทย (Lao, 2015) ประเด็นนี้ยังซับซ้อนขึ้นเมื่อความท้าทายทางการเงินเรื้อรังทำให้ มหาวิทยาลัยต้องหาทางรอดด้วยการลดต้นทุนหรือพึ่งพารายได้จากนักศึกษาต่างชาติ (Scott & Guan, 2023; Chaiya & Ahmad, 2021) สถานะดังกล่าวสร้างความอ่อนแอเชิงหน้าที่ระหว่างการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทางการเงินกับการประกัน คุณภาพเชิงพื้นที่เพื่อความยั่งยืน การหันมาเน้นคุณภาพเชิงพื้นที่หรือการปรับมาตรฐานการศึกษาให้ตอบโจทย์ปัญหา เฉพาะถิ่น เช่น การวิจัยที่ช่วยแก้ภัยแล้งในภาคอีสานหรือพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในภาคเหนือ หรือการบูรณาการ องค์ความรู้เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในภาคใต้ เช่น การพัฒนานวัตกรรมการแปรรูปยางพาราและปาล์มน้ำมันเพื่อสร้าง มูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างมูลค่าที่ยั่งยืนมากกว่า เพราะไม่ได้เป็นเพียงแค่การผลิตบัณฑิต จำนวนมาก แต่เป็นการสร้างเครือข่ายที่มหาวิทยาลัยกลายเป็นเพื่อนบ้านของชุมชนจริงอย่างแท้จริง

ในมิติของความเหลื่อมล้ำ งานวิจัยของ OECD (2016) เรื่อง Education in Thailand: An OECD-UNESCO Perspective ได้สะท้อนมุมมองเชิงวิพากษ์ไว้อย่างมีนัยสำคัญ จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญกว่า 100 ราย พบว่าแม้การเข้าถึงการศึกษาจะกว้างขวางขึ้น แต่จุดอ่อนที่ฝังรากลึกคือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองและชนบทที่ชัดเจน โดยเด็กในชนบทมีโอกาสเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาน้อยกว่าเด็กเมืองกว่าร้อยละ 30 สาเหตุสำคัญมาจากปัญหาคุณภาพครูในพื้นที่ที่ขาดทักษะดิจิทัลและการสอนเชิงปฏิบัติที่ไม่ได้เป็นเพียงการฝึกทักษะในห้องปฏิบัติการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ผ่านการแก้ปัญหา (Problem-based Learning) และการใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ (Community-based Learning) เพื่อให้เด็กสามารถบูรณาการองค์ความรู้ทางทฤษฎีเข้ากับทักษะการแก้ปัญหาในงานได้อย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงหลักสูตรที่ไม่สอดคล้องกับทักษะ STEM ในศตวรรษที่ 21 OECD จึงเสนอให้ปรับหลักสูตรให้ใกล้ชิดชีวิตจริงมากขึ้น โดยผสมผสานการเรียนรู้จากชุมชนท้องถิ่นและเทคโนโลยีเพื่อลดช่องว่างนี้

สถานการณ์ดังกล่าวผลักดันให้มหาวิทยาลัยต้องเร่งปรับบทบาทจากการเป็นเพียงพื้นที่ทางปัญญาที่ขาดความยืดหยุ่นกับวิถีชีวิตจริง ไปสู่การเป็นกลไกทางปัญญาที่ขับเคลื่อนนวัตกรรมเชิงพื้นที่ที่จับต้องได้ โดยอาศัยความเข้มข้นทางวิชาการและทรัพยากรของหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมช่องว่างความเหลื่อมล้ำ ผ่านการส่งเสริมให้นักศึกษาสร้างสรรค์งานวิจัยที่ตอบโจทย์ปัญหาจริงในพื้นที่ เช่น โครงการเกษตรอัจฉริยะที่ประยุกต์ใช้โดรนเพื่อช่วยเกษตรกรตรวจสอบพืชผล ซึ่งไม่เพียงช่วยให้นักศึกษาเกิดทักษะการวิจัย แต่ยังสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนได้ในทันที

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนในมิตินี้จำเป็นต้องระมัดระวังไม่ให้เป็นการนำเทคโนโลยีเข้าไปยึดยึดหรือครอบงำวิถีชีวิตดั้งเดิม แต่ต้องบูรณาการองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับนโยบาย Thailand 4.0 ในลักษณะของการร่วมคิดร่วมทำ เพื่อผสมผสานเทคโนโลยีเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การลดช่องว่างทางสังคมวัฒนธรรมอย่างแท้จริง (Buasuwan, 2018; Jones & Pimdee, 2017) แนวทางนี้ยังสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565 ที่ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์การเรียนรู้ที่สามารถสร้างคุณค่าเชิงประจักษ์และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุป

จากการสังเคราะห์เชิงบูรณาการต่อนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทย พบว่าอุดมศึกษาไทยกำลังเผชิญกับจุดเปลี่ยนสำคัญท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งเชิงปฏิบัติอย่างมีนัยสำคัญ ความพยายามยกระดับมาตรฐานสู่ความเป็นเลิศในระดับสากลตามตรรกะรัฐที่เน้นการกำกับควบคุมผ่านกฎระเบียบและเกณฑ์มาตรฐานที่เข้มงวด และตรรกะตลาดที่มุ่งเน้นการแข่งขันเชิงพาณิชย์และการตอบสนองต่ออุปสงค์ของผู้เรียนเพื่อความอยู่รอดทางการเงิน กลับสวนทางกับความจำเป็นในการตอบสนองต่อคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานรากตามตรรกะชุมชนที่ให้คุณค่ากับความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการแก้ปัญหาบนพื้นฐานของบริบทท้องถิ่น ซึ่งความไม่สอดคล้องเชิงโครงสร้างนี้ส่งผลให้เกิดสภาวะความถดถอยของคุณภาพบัณฑิตศึกษา ดังที่ Chapman & Chien (2015) ได้ระบุไว้ โดยเฉพาะปัญหาการผลิตบัณฑิตที่ไม่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน และการขาดแคลนทักษะดิจิทัลที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนประเทศตามนโยบาย Thailand 4.0 นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่าระบบการจัดการบัณฑิตศึกษาของไทยยังคงติดอยู่ในวัฒนธรรมการหยอঁยมนโยบายจากบริบทตะวันตกที่ขาดการปรับใช้ให้สอดคล้องกับโครงสร้างพื้นฐานและบริบททางสังคมไทย ส่งผลให้การเข้าถึงการศึกษาระดับสูงยังคงมีความเหลื่อมล้ำสูงระหว่างพื้นที่เมืองและชนบทตามข้อค้นพบของ OECD (2016) อีกทั้งปัญหาความไม่มั่นคงทางการเงินของสถาบันอุดมศึกษาที่บีบบังคับให้ต้องลดต้นทุนการผลิตได้กลายเป็นปัจจัยลบที่ลดทอนประสิทธิภาพ ของมาตรฐานวิชาการและความเชื่อมั่นต่อระบบการประกันคุณภาพ

โดยสรุป บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าการยกระดับบัณฑิตศึกษาไทยไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้เพียงด้วยการอาศัยเครื่องมือทางนโยบายในการควบคุมคุณภาพหรือการมุ่งเน้นผลิตภาพทางวิชาการที่ขาดการเชื่อมโยงกับบริบทจริงเท่านั้น แต่จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการเชิงยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงมหาวิทยาลัยเข้ากับภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมเพื่อเปลี่ยนสถานะจากพื้นที่ทางปัญญาที่แยกส่วนจากสังคมไปสู่การเป็นกลไกหลักในการก้าวข้ามข้อจำกัดเรื่อง ความเหลื่อมล้ำและสร้างคุณค่าเชิงประจักษ์ที่จับต้องได้จริงทั้งในมิติวิชาการและวิถีชีวิตรากฐานของสังคมอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

แนวทางขับเคลื่อนบัณฑิตศึกษาไทยเพื่อก้าวข้ามความขัดแย้งเชิงปฏิบัติการและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ควรเริ่มจากการปฏิรูปในระดับมหภาค (Macro Level) ที่รัฐบาลและหน่วยงานกำหนดนโยบายจำเป็นต้องปฏิรูปโครงสร้างระบบนิเวศการบริหารจัดการ โดยเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการจัดสรรงบประมาณที่เน้นปัจจัยนำเข้า เช่น การยึดจำนวนผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ไปสู่ระบบการจัดสรรงบประมาณตามมูลค่าและผลสัมฤทธิ์ที่ยึดโยงกับผลลัพธ์ทางสังคมเป็นเกณฑ์หลัก พร้อมทั้งเน้นการปรับนโยบายเพื่อเอื้อต่อพื้นที่นวัตกรรม (Sandbox) ที่ส่งเสริมการทดลองนโยบายใหม่ ๆ อย่างยืดหยุ่นในบริบทเฉพาะพื้นที่ เพื่อลดช่องว่างระหว่างสถาบันในเขตเมืองและชนบท กระบวนการนี้ต้องดำเนินไปควบคู่กับการวางระบบการประกันคุณภาพเชิงพื้นที่เพื่อลดช่องว่างมาตรฐานการศึกษาระหว่างสถาบันในเขตเมืองและชนบทตามข้อเสนอของ OECD (2016) รวมถึงการสร้างมาตรการจูงใจที่สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาจำแนกจุดยืนตามยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน เพื่อให้แต่ละแห่งสามารถมุ่งสู่ความเป็นเลิศตามบริบทของตนเองได้โดยไม่ต้องแข่งขันภายใต้เกณฑ์เดียวกับการจัดอันดับมหาวิทยาลัยโลก ซึ่งมักไม่สอดคล้องกับพันธกิจในการดูแลท้องถิ่น

เมื่อโครงสร้างนโยบายเอื้ออำนวยแล้ว การขับเคลื่อนในระดับมัธยภาค (Meso Level) หรือระดับสถาบันจึงเป็นกลไกสำคัญลำดับถัดมา มหาวิทยาลัยต้องเร่งปรับเปลี่ยนสถานะจากระบบปิดที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการที่แยกส่วนจากบริบทจริงไปสู่การเป็นศูนย์กลางความร่วมมือเชิงปฏิสัมพันธ์ที่เปิดกว้างต่อการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยเน้นการปรับกระบวนการบริหารสถาบันให้ยืดหยุ่นเพื่อรองรับความหลากหลายของบริบทท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกความเชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับภาคอุตสาหกรรมและชุมชน การวางบทบาทตนเองเป็นเสมือนเพื่อนบ้านที่พร้อมนำองค์ความรู้ระดับสูงไปช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วนในพื้นที่ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก จะช่วยให้มหาวิทยาลัยสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยความชอบธรรมทางสังคม ซึ่งยั่งยืนกว่าการพึ่งพาเพียงรายได้จากค่าธรรมเนียมการศึกษาเพียงอย่างเดียว

และเพื่อให้ยุทธศาสตร์ทั้งสองระดับข้างต้นเกิดผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรม การปฏิบัติการในระดับจุลภาค (Micro Level) หรือระดับหลักสูตรและการเรียนการสอน จำเป็นต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมช่องว่างระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ หลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาควรได้รับการออกแบบร่วมกับผู้ใช้บัณฑิตและเน้นกระบวนการสอนเชิงปฏิบัติให้ผู้เรียนได้เผชิญกับโจทย์ปัญหาจริง โดยเน้นการออกแบบหลักสูตรที่มุ่งผลลัพธ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อบ่มเพาะสมรรถนะที่ยั่งยืนและปรับตัวได้ในโลกที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงการเปลี่ยนเป้าหมายวิจัยจากการตีพิมพ์ผลงานไปสู่การสร้างคุณค่าเชิงประจักษ์ต่อสังคม ยิ่งไปกว่านั้น การกำหนดทิศทางของการวิจัยควรเปลี่ยนเป้าหมายจากการมุ่งเน้นเพียงจำนวนการตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการไปสู่การสร้างคุณค่าเชิงประจักษ์ต่อสังคมเพื่อบ่มเพาะบัณฑิตศึกษาที่มีทั้งสมรรถนะทางวิชาชีพขั้นสูงและจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งจะเป็กำลังสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไทยให้ก้าวผ่านความท้าทายในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม. (2565). *กฎกระทรวงมาตรฐานการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2565*. สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- _____. (2565). *ประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565*. สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- _____. (2566). *แผนงานการอุดมศึกษาเพื่อการผลิตและพัฒนากำลังคนของชาติ พ.ศ. 2564-2570 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2566-2570)*. กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2567). *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง นโยบายการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568-2569*. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
- พรชัย มงคลวนิช. (2557). *จับมือ 61 สถาบันอุดมศึกษาเอกชนสร้างค่านิยมคนดีมีคุณธรรม*. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2568, จาก : www.thairath.co.th/content/430584.
- Buasuan, P. (2018). Rethinking Thai Higher Education for Thailand 4.0. *Asian Education and Development Studies*, 7(2), 157-173.
- Cai, Y., & Mehari, Y. (2015). The use of institutional theory in higher education research: A systematic review. *Higher Education*, 69(1), 1-25.
- Chaedddhananan, K., & Dhirathiti, N. S. (2022). The Model for Strategic Drive of Thai higher Education Institutions toward World-Class Universities. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 43(2), 271-278.
- Chaiya, C., & Ahmad, M. M. (2021). Success or Failure of the Thai Higher Education Development; Critical Factors in the Policy Process of Quality Assurance. *Sustainability*, 13(17), 9486-9515.
- Chapman, D. W., & Chien, C. L. (2015). Dilemmas of Expansion: The Growth of Graduate Education in Malaysia and Thailand. *Higher Education Studies*, 5(3), 1-11.
- Fry, G. W., & Bi, H. (2013). The evolution of educational reform in Thailand: The Thai educational paradox. *Journal of Educational Administration*, 51(3), 290-319.
- Intarakumnerd, P. (2005). Government Mediation and Transformation of Thailand's National Innovation System. *Science, Technology & Society*, 10(1), 87-104.
- Jacobson, G. and Shepard, N. (2016). *Balance Function Assessment and Management*. 2nd Edition, Plural Publishing, San Diego.
- Jones, C., & Pimdee, P. (2017). Innovative ideas: Thailand 4.0 and the fourth Industrial Revolution. *Asian International Journal of Social Sciences*, 17(1), 4-32.
- Komoldit, K., Tawisook, M., & Pihanthonond, N. (2018). Graduate school management characteristics to ensure production of quality graduates for sustainable competitiveness. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 9(4), 121-129.
- Lao, R. (2015). *A critical study of Thailand's Higher Education Reforms: The Culture of Borrowing*. Routledge.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (OECD). (2016). *Education in Thailand: An OECD-UNESCO perspective*. OECD Publishing.
- Rhein, D., & Nanni, A. (2021). The impact of Global University Rankings on Universities in Thailand: don't hate the player, hate the game. *Globalisation, Societies and Education*, 21(1), 55-65.
- Scott, T., & Guan, W. (2022). Challenges Facing Thai higher Education Institutions Financial Stability and Perceived Institutional Education Quality. *Power and Education*, 15(3), 326-340.

- Teles, R., Valle, A., & Rodriguez, S. (2020). Burnout among teachers in higher education: An empirical study of higher education institutions in Portugal. *International Journal of Management Science and Business Administration*, 6(5), 7-15.
- Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (2012). *The institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford University Press.
- Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review*, 4(3), 356–367. <https://doi.org/10.1177/1534484305278283>
- Whittemore, R., & Knafl, K. (2005). The integrative review: Updated methodology. *Journal of Advanced Nursing*, 52(5), 546-553.
- Zhuang, T., Liu, B., & Ding, R. (2022). The Perception and Experience of Young Researchers in Doctoral Programmes in the Context of Recent Reforms in Kazakhstan. *European Journal of Education*, 57(3), 484-498.